

YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALLASHUV SABABLARI VA OMILLARI

Shoxobutdinov Shaxzodbek Ozodbek o'g'li

Buxoro davlat universiteti

“Yurisprudensiya” yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Telefon: +998 999005812

sshohobutdinov@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda virtual olam ta'sirini kuchayishi, shaxsdagi internet va kompyuter o'yinlariga tobelikning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'z: Internet, virtual borliq, tobelik, elektron, ommaviy kommunikatsiya, OAVlarning yoshlarga psixologik ta'siri, ijtimoiy ong, elektron o'yinlar.

Bizning yurtimizda ham texnologiyalar misli ko'rilmagan darajada rivojlanmoqda va telefon, kompyuterlar oddiy, hatto zarur narsalarga aylanmoqda. Internetning afzalliklari barchamizga ma'lum, ba'zi odamlar undan nafaqat ma'lumot qidirish, balki virtual olamga haqiqatdan qochish uchun ham foydalanadilar. Virtual borliq - bu inson tomonidan kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan dunyo. Virtual reallikning so'ngi texnologiyalari sizga xayoliy dunyoga to'liq sho'ng'ish uchun ko'zoynak va dubulg'a yaratishga imkon beradi. Ular sizga haqiqiy hayotdan butunlay uzoqlashishga imkon beradi. Yangi yaratilgan va yaratilayotgan texnologiyalar haqida bilib, odamlar virtual olamga intilishmoqda, ammo ular virtual haqiqatning psixologik ta'siri xavfli bo'lishi mumkinligini unutishadi. Bugungi kunda hayot muammolaridan qochib, boshqa dunyoga tushib ketishingizga imkon beradigan ko'plab qurilmalar mavjud va hozir ham yaratib kelinmoqda. Virtual haqiqat tizimining rivojlanishi shu darajaga yetdiki, odam tom ma'noda ikkinchi dunyoda yashaydi, o'zini virtual olamga to'liq singdiradi. Virtual borliq bizga boshqa dunyoga tashrif buyurish, dam olish va muammolardan tanaffus qilish, shuningdek yangi hissiyotlarni olish imkoniyatini beradi, ammo uning salbiy tomonlari ham bor. Qolaversa, odam vaqt boshqaruvini yo'qotishi va antisotsial bo'lishi mumkin.

Internetga qaramlik psixologik omillarni, muammolarni keltirib chiqaradi:

Xo'sh, internetga haddan ortiq bog'lanib qolishi qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

Tobelik birinchi navbatda ziddiyatli xatti-harakatlar, surunkali depressiya, kuchli asabiylashish, atrof muhitga bee'tiborlik, real ijtimoiy munosabatlardan virtual olamni afzal ko'rish, jamiyatdagi moslashish qiyinchiliklari, ijtimoiy noqulaylik, internetdan foydalanish qobiliyatining susayishiga olib kelishi mumkin. Internetdan foydalanish, o'sib borayotgan shaxsda "o'qish" va "o'rganish"ga intilish o'rniga "izlash"ni afzal ko'rishni yuzaga keltiradi.

Ko'p yoshlar ota-onalari tomonidan taqiqlangan saytlarga tez-tez tashrif buyurishlarini ochiq tan olishadi. Bu saytlar pornografiya va o'z joniga qasd qilish, video o'yinlarga qaramlik va millatchi tashkilotlarni aks etiruvchilardir. Terroristikni

targ‘ib qiluvchi ko‘plab videolar ham uchrab turibdi va o‘z o‘ziga borayotgan yosh avlod ularning aldovlariga ishonib qolishmoqda, hattoki, o‘z Vatani sotishgacha ham bormoqda. Bundan tashqari, ko‘plab buzg‘unchilik maqsadida tashkil etilgan saytlar o‘spirinlarda ruxsat etilganlik va jazolanmaslik ilyuziyasini shakllantirishini o‘z oldiga vazifa qilib olgan. Bu ijtimoiy normalarni buzilishi, qilishi uchun javobgarlik hissini yo‘qolishi, axloqiy qadriyatlar tizimini izdan chiqarishi mumkin.

Internetga qaram bo‘lib qolgan shaxslarning asosiy muammolari o‘zini-o‘zi qabul qilish sohasidir. Qaram o‘smirlar atrofdagilar bilan yaqin muloqot qilishda ko‘plab qiyinchiliklarga duch kelishadi va o‘zlarini namoyon etishida ham muammolar paydo bo‘ladi.

Ularda ko‘p hollarda o‘z "Men"i va tanadagi ehtiyojlarini anglashda ham jiddiy kamchiliklar kuzatiladi. Bundan tashqari o‘z-o‘ziga baho hamda o‘z-o‘zini qadrlash mexanizmlariga ham jiddiy putur yetishi mumkin.

Internetni jalb qilish ishni boshqarish istagi bilan bog‘liq kompyuter dasturlari; ular boshqarishi mumkin bo‘lgan ushbu moyillik inson munosabatlari sohasi va odamlarni manipulyatsiya qilishga urinishlari ko‘pincha muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi. Bu bolalarni yopiqlik holatiga hamda dezadaptatsiyaga olib kelishi mumkin. Zamonaviy bolalar kompyuter o‘yinlari olami hamda ijtimoiy tarmoqlar kengayib borayotgan davrda o‘ziga, ulg‘aymoqda. Bu quvonarli hol albatta. Biroq har narsaning me‘yori bo‘lishi zarur. Bolalar virtual olamning haqiqiy olam emasligini bilib borishlari shart. Ba‘zan bolalar kattalar tomonidan, ota-onalari tomonidan nazoratsiz va ularning ruxsatisiz tarmoqqa tashrif buyurish imkoniga ega bo‘lib qoladilar. Bolalar va o‘smirlar internet tarmog‘ida sayr qilarkan, ularga umuman kirish mumkin bo‘lmagan saytlarga duch kelishlari mumkin. Tabiiyki, bunday axborotlar qiziquvchan bola va o‘smirni o‘ziga ko‘proq jalb etadi. Biror harakatni amalga oshirishda bolalarga qanchalik ruxsat etilmasa, ularda shunchalik yuqori darajada qiziqish uyg‘onishi barchaga ma‘lum. O‘smirlar tarmoqdagi nosog‘lom turmush tarzidan axborot beruvchi ayrim manbalarga duch kelsalar, yanada qiziqib, mazkur axborotlarga alohida e‘tibor qaratishlari ehtimoldan holi emas. Shu sababdan, kattalar farzand tug‘ilgan kundan boshlab ulariga issiq choynak, qozonlarga yaqinlashish, pichoq, qaychi kabi o‘tkir uchli narsalarga tegish mumkin emasligini onglariga singdirganlari kabi, tarmoqdagi axborotlar ham xavfli ekanligini tushuntirishlari, ularda axborotlardan to‘g‘ri foydalanish salohiyatlarini shakllantirishlari zarur. Albatta, internet tarmog‘i manbalari zamonamiz o‘smirlari bilim doirasini, dunyoqarashini kengaytirishi bilan ayrim jihatlarga ko‘ra ularning tarbiyasiga nafaqat salbiy, balki xavfli ta‘sir ko‘rsatishi ham mumkinligini unutmasligimiz zarur.

Internet — bu deyarli barcha qiziqishlarni qondirish makonidir. Ba‘zan tarmoqda ayrim axborotlarni izlab o‘tirishning ham hojati bo‘lmaydi. Ular har yerda o‘zlari taqdim etilaverishi sababli osongina erishish mumkin. Zamonaviy pedagog va psixologlar hozirga qadar virtual muloqot bola shaxsiy shakllanishiga qanday ta‘sir etishi haqida bir xulosaga kelmaganlar. Ayrimlar bu faqat salbiy xususiyatlarnigina shakllantiradi deb bilib, bolalarning insonlararo munosabatlarida o‘zlarini tutish, his-tuyg‘ularini namoyon etish va mimikalariga yomon ta‘sir etishini ta‘kidlasalar, boshqalar virtual muloqot — zamonaviy kommunikatsiyaning juda qulay va yengil

usulidir deb biladilar. Bolani Internetda muloqot qilishga o‘rganib borishida, ularga tarmoqda umuman, o‘z shaxsiy ma’lumotlari, uy telefoni raqami, manzili, shuningdek, ota-ona va yaqinlarining shaxsiy ma’lumotlarini berish mumkin emasligini tushuntirish zarur.

Virtual «do‘stlari» orasida yomon niyatli kimsalarga duch kelish xavfi va ular bilan haqiqiy hayotda uchrashishlari, ishonuvchan odatlariga ko‘ra begonalar bilan dildan suhbatlashishlari xavfini alohida ta’kidlashlari zarur. Bunday muloqotlar ko‘pincha kiberjinoyatchilar uchun juda qulay sharoit ekanligini har bir o‘smir bilmog‘i lozim. Ommaviy tarqatiladigan spam, iltimos bilan murojaat etiladigan SMS xabarlar, allaqanday shubhali «Tanlov»lar haqidagi e’lonlarga ishonmaslik — umuman, kompyuterga zanjirsiz bog‘lanib, butun hayot yo‘lini qora dog‘ bilan bulg‘ashiga olib kelishi mumkin bo‘lgan xavfli axborotlarga aldanmaslikni onglariga singdirish zarur.

Hozirgi vaqtda ayrim ommaviy ijtimoiy tarmoqlarda 13 yoshga to‘lmagan bolalarni ro‘yxatga olmaslik uchun cheklovlar qo‘yilgan. Ayrim kompyuter operatsion tizimlarida ham «ota-ona» nazorati funksiyasi mavjud bo‘lib, bolalarni tizimdan foydalanish vaqtlariga cheklov qo‘yish imkoni mavjud. U kompyuterdan o‘rnatilgan vaqtdan ortiqcha foydalanish imkonini bermaydi va avtomatik ravishda ishini to‘xtatadi. Agar farzandingizga kompyuter sotib olib, undan bilimlari doirasini kengaytirish maqsadida foydalanishiga ruxsat bergan ekansiz, bu bilan o‘zingizning ham oldingizga mas’uliyatli vazifalar paydo bo‘lganini unutmasligingiz zarur.

Ayrim rivojlangan mamlakatlarda bolalarning o‘z tarmoqlari mavjud bo‘lib, ularda: ovozli o‘yinlar, multfilmlar, harflari yirik shriftda va bolalarga mos tushunarli tilda bayon etilgan matnlar berilgan. Mazkur saytlar kattalar ham kirib, ularni o‘rganishlari imkoni mavjud. Bunday tarmoq manbalarida bolalarga haqiqiy hayotdagi kabi virtual olamda ham tartib-intizom qoidalari mavjudligini tushuntirib borish eng birinchi navbatdagi vazifadir.

Bugungi kunda IT soxasi juda ham rivojlanib borib, yoshlar bu soxadan ko‘plab bilimlarga ega bo‘lishmoqda. Kompyuter va axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) taraqqiyoti davrida tug‘ilib, ulg‘ayayotgan bolalar AKT sohasida dolzarb bilim va malakalarni jajji kichkintoy davrilaridanoq o‘zlashtirib bormoqdalar. Ayrim sohalarda hatto kattalarga qaraganda, ko‘proq bilimga ega ekanliklari hech kimni taajjubga ham solmay qo‘ydi. Biroq shunday bo‘lsada, har qanday xavf-hatarning oldini olish maqsadida, ularga ko‘zquloq bo‘lish va Internet haqiqiy hayotdan uzoq ekanligi, undagi ko‘plab manbalar haqiqatga to‘g‘ri kelmasligini tushuntirish biz kattalarning kechiktirib bo‘lmaydigan vazifamiz hisoblanadi. Xalqimizga xos, asrlar osha shakllangan ta’lim-tarbiya usullari qatorida farzandlarning kundalik hayoti, ularning nimalar bilan shug‘ullanayotganliklaridan o‘z vaqtida voqif bo‘lib borish talabi ham mavjud. Mana shu ota-bobolarimizdan qolgan tarbiyaviy usullarni har qanday davrda ham unutmaslik hamda o‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashimiz zarur. Bundan tashqari, hozirgi davrda jahonning qator davlatlarida o‘z salbiy ta’sirlarini namoyon etib ulgurgan. Internet tarmog‘idan bolalarni himoya etishga xizmat qiluvchi texnik imkoniyatlar mavjud — bu maxsus dasturlar bo‘lib, ular aynan salbiy ta’sir etuvchi, axloqsizlik, yomon odatlarni targ‘ib qiluvchi saytlarning ochilishiga yo‘l bermaydi,

ya’ni agar o’smir shunday axborotlarni hatto izlash tizimiga kiritsa, izlash natijalari samarasiz bo’ladi.

Bugungi kunning eng dolzarb internet o’yinlaridan biri, yoshlarning umriga zomin bo’layotgan 1XBET deb nomlangan tavakkalchilikka asoslangan bu o’yinlar ham zamonamizning eng katta muammolaridan biri bo’lib qolmoqda.

Yuqorida keltirib o’tilgan xavflarning oldini olish maqsadida quyidagi tavsiyalarga e’tibor qaratish zarur:

- farzandingizni uyali aloqa vositalarini, kompyuterlarini muntazam ravishda kuzatib turing;

- farzandingizning tarmoqqa birinchi qadamlaridanoq, Internetda faqatgina «yaxshi» emas, balki «yomon» axborotlarni ham uchratishi mumkinligini tushuntiring;

- har kuni farzandingiz muloqotlarini kuzatib borishni o’zingizga odat qiling;

- farzandingiz va o’zingizning kompyuter savodxonligingizni muntazam rivojlantirib boring;

- O’z bilimlaringiz bilan o’rtoqlashing. Internet xavfsizligi sizning bu boradagi bilim va malakangizga ham bog’liq ekanligini unutmang.

Xulosa qilib aytganda, jaddallashib, rivojlanib borayotgan zamonda yoshlarni fan-texnika yutuqlari bilan tanishtirib borish zarur, ammo salbiy oqibatlarini ham hisobga olgan holda, doimiy nazorat va tushuntirish ishlarining ular ongiga singdirib borilishi maqsadga muvofiqdir. Axborotlar oqimidan foydalanish bo’yicha yoshlarda sog’lom immunitetni hosil qilish, ijobiy tomonlarini o’rgatish bilan birga, salbiy oqibatlarini ham aytib o’tish kerak. Ayrim hollarda virtuallashuv jarayonining jaddalashishi o’smirda ijtimoiy munosabatlarni yomon kechishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

Utanova, U. (2021). “KOMPYUTER AXBOROT MADANIYATI”-SUBMADANIYATNING VUJUDGA KELISHI. Kamoliddin Bexzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti AXBOROTNOMASI ilmiy-amaliy jurnali, 5(03), 62-66